

Dömötör Tekla: Magyar népszokások A magyar rítusénekek motívumkincse

A zöld ág különböző tavaszi szokásokban (villőzés, virágvasárnapi zöldág-hordás, májusfa állítás, pünkösddőlés) és a kapcsolódó énekekben fordul elő. A játékdalokban is állandó formula.

„Virágvasárnap, litánia után jártak villózni a lányok. Egyikük színes pántlikákkal ékesített fűzfaágot visz. Házról-házra mennek. Estefelé készítenek egy szalmabábot, felöltöztetik rossz kabátba, régi kalap is akad rá. Ez a ‚kicevice‘ (kice: zsupszalma). Néhányan felkapják, megkerülik a falut, kert megőli is, utcán is. Azután kiviszik a határba. A többi lány velük, közben folyton énekelnek. Kint elégetik a bábót, imádkoznak egy Miatyánkot és Üdvözlégyet. Ez ki háza? Jámbor Gál János háza.

Kireleiszom.

Vár' meg kereszt, vár' meg mind ruzsás pallagon.

Kireleiszom.

Hagy fonjam be sárhajam, hagy vegyem rám gyócsingem.

Kireleiszom.

Kicevice villó,
gyűjjön rád a himlő.

Behoztuk a zöld ágat,
Kivisszük a kicevicét.
Kicevice villó,
gyűjjön rád a himlő.
Határainkat a jégeső el ne verje!
Kicevice villó,
gyűjjön rád a himlő!”

*

[Kice-vice, villó...]

18

Kice-vice, villó,
Gyűjjön rád a himlő!
Behoztuk a zöld ágat,
Kivisszük a kice-vicét.
Kice-vice, villó,
Gyűjjön rád a himlő!
Határinkat a jégeső
El ne verje!
Kice-vice, villó,
Gyűjjön rád a himlő!

[Ez ki háza, ki háza?...]

(részlet)

19

Ez ki háza, ki háza?

Várj meg, vílló, várj meg!

Jámbor Gál János háza,

– Vílló, vílló! –

A rúzsás pallagon.

– Vílló, vílló!

Majd elvisszük kice-vicét;

Vílló, vílló!

Majd behozzuk a ződ ágat,

Vílló!

Gyerekeknek hajlós pácát,

Vílló!

A lányoknak marok vesszőt.

Vílló!

Legényeknek fényes fegyvert.

Vílló!

A lányoknak gyöngykoszorút.

Vílló!

Menyecskéknek végig-fátyót.

Vílló!

[Haj ki, kiske, kiséce...]

(részlet)

20

magyar népdal Haj ki, kiske, kiséce,

Gyűj be, sódar, gömbőke!

Vígan várjuk Szent Györgyöt.

Énekszóval pünkösdt.

Kelenyei lányok:

Piros tulipányok;

Födémesi lányok:

Fekete cigányok.

Kovács Mária ládája

Üresen van bezárva,

Mert ha üres nem volna,
A kiszére adott vol

Jankovics Marcell: Jelkép-kalendárium**(részlet)****Kicevice, villó!**

Virágvasárnap a palóc leányok egy szalmabábut menyecskeruhába öltöztettek, és énekelve végigvitték a falun, aztán levetkőztették, majd vízbe dobták vagy elégették. A szokás századunk első évtizedeiben még élt. A szalmabábut kische, kishi, kicevice, villó, banya stb. névvel illették, a szokást kischehajtásnak mondták. A kische szláv eredetű szó, a jellegzetes böjti ételnek, a savanyúlevesnek, a korpaciberének a neve. A kischebábu magát a böjtöt szimbolizálta, „kichehajtása” pedig a böjt örömteli kiűzését, ami együtt jár a visszatérő húsos napok köszöntésével: „Haj kische, kische, gyöjj be sódar, gömböce!”

A kischehajtás a farsangtemetés tükörképe, korai húsvét esetén téltemetés is, hiszen virágvasárnap lehető legkorábbi időpontja, március idusa, még a csillagászati tél idejére esik. A szokás északi szláv és német párhuzama a „halálkihordás”. A halál jelképi szinten, az éves körben mindig a télhez kapcsolódott.

A kischebábu másik neve, a banya ugyancsak a telet asszociálja. Banya, vagyis öregasszony volt a földistennő téli alakja, aki tavasszal újította meg önmagát, nyerte vissza ifjúságát és szüzességét. Az antik mitológiában az istennők az élet forrásában vett fürdővel újultak meg, meséinkben a hős segítőtársa adja vissza a tündérhősnő télen elvesztett szépségét.

*

Jankovics Marcell: Jelkép-kalendárium**(részlet)****A pálma**

A pálma – a datolyapálmáról van szó – a mediterráneum keleti felének időtlen idők óta egyik legfőbb táplálója. Ezért, mint a fák királynőjét mélységes hódolat övezte. Egyiptomban, Babilonban, Arábiában, Főníciaiban a termékenység, az anyaság és a születés fájaként tisztelték. Főnícia neve a pálmával (phoenix) egy töről is fakad, csakúgy, mint a főnixmadáré,

amely a pálmafa elhamvadó tűzében születik újjá. A babiloni teremtésmítoszban az „élet fája” pálmafa, maga az életadó anyaistennő. Dávid királyi házának is „Pálma”, héber nevén Támár volt az ősanyja, akiben valószínűleg kánaáni termékenység-istennő, Asztarté rejtezett, akárcsak a régi Izrael egyetlen női bírójának, Debóra prófétanőnek az alakjában, aki pálma alatt ülve közölte jósigéit.

A rege szerint pálma tövén született Apollón napisten – a fa az attribútuma is volt –, ami úgy értendő, hogy szülőanyját (görög Létó, latin Latona) földi téren a pálmával azonosították (gör. elaté = „pálmahajtás”). Az arabok Mohamed színre lépte előtt szintén istennőként imádták a datolyapálmát, évenként megtartott ünnepén női ruhába öltöztették. A keresztény hit elterjedésével ez a képzet továbbélt. A pálma – a mi karácsonyfánk délszaki párjaként – Jézus születésének, az évkezdetnek a fája lett, és a téli napfordulókora a Nappal együtt álló Tejút képmása. (Naptári, csillagászati vonatkozású volt már az az ókori „életpálma” ábrázolástípus is a Közel-Keleten, amelynek termővirágzatait isteni férfiak, szárnyas géniuszok porozzák be.) Figyelemre méltó, ahogyan a betlehemi születést ábrázolták a Jézust prófétaként tisztelő igazhitű arab miniátorok. A helyszín kiszáradt pálmaliget, Mária egy fába kapaszkodva hozza világra gyermekét, és a csodás születés eredményeképpen a pálmák újra kivirulnak.

*

Dömötör Tekla: Magyar népszokások

(részlet)

Tavaszi népszokások

Hazánkban virágvasárnapi szokás volt a kiszehajtás, míg nyugati szomszédaink más vasárnapokon, böjtidőben, leginkább feketevasárnap gyakorolták a szokást. Néhány palóc faluban még az 1950-es években élt a szokás. A kiszehajtás lényege, hogy egy női ruhába öltöztetett szalmabábút körülhordtak, majd elpusztították, vízbe dobták, vagy elégették. Szomszédaink ezt a bábút egyaránt tekinthették a halál vagy a tél megszemélyesítésének. Hazánkban szintén mágikus rítusnak tartották a kiszehajtást, a hozzá fűződő ének azonban inkább tréfás jellegű, s arra utal, hogy vége a böjtnek, kiviszik a böjti ételeket, és behozzák újra a zsíros ételeket, a sonkát: Haj, ki kisse, haj!
Jöjj be, sódar, jöjj!

Kodály Zoltán és Manga János egy sor szép rítuséneket jegyzett fel a szokással kapcsolatban. A Nyitra-vidéki magyar falvakban a kisse hajtása után következett a villőzés. A leányok

feldíszített fűzfaágakkal jártak házról házra, itt tehát a szokás közvetetten a tél kivételére, tavasz behozatalára is utalt.

*

Dömötör Tekla: Naptári ünnepek – népi színjátás A zöldág-hordás

A Szkhárosi által említett virágvasárnapi szentelt barka is ismeretes még: főként termékenység-varázslásnál, bajelhárításnál használják.

A zöldág szentelés szokása virágvasárnapon igen fontos szerepet játszott az egyházi szertartásban; mint a XV. századi pozsonyi Missalékból is kitűnik, körmenettel, a nép és az énekesek dramatikus mozdulatokkal illusztrált részvételével zajlott 1e. Telegdi Miklós is mint a virágvasárnapi ceremónia lényeges alkotórészét említi prédikációjában: „és végezetre bémegyünk a szentegyházba, zöld ágakat kezeinkbe viselvén.”

Hazánkban a tavaszi zöldággal kapcsolatosan különböző féldramatikus és köszöntő szokások alakultak ki, s nem világos, hogy ezek mennyiben függnek össze az egyházi ceremóniával, s mennyiben játszott szerepet kialakulásukban a szlovákok (s a délszlávok) tavaszi zöldághordozó szokása, mely a tavasz behozatalát jelképezi.

